

Hvor bølgebevægelserne i den finske udvandring helt klart er styret af de amerikanske konjunkturer og følgelig udviser toppe 1872-73, 1882, 1902 og 1913, er mønstret i tilbagevandringen straks mindre gennemsigtigt. Selv om der i 1890'erne kan påvises en overensstemmelse mellem en amerikansk lavkonjunktur og en øget tilbagevandring til Finland, er Virtanen dog tilbøjelig til at lægge større vægt på rytmebevægelsen: stor finsk udvandring i et givet år og en tilsvarende top på tilbagevandringsskurven 2-5 år senere. Kvinderne er her mindst påvirket af konjunkturerne og er i det hele taget utilbøjelige til at vandre tilbage. De fleste af de hjemvendte finner kom fra det østlige U.S.A. med dets konjunkturfølsomme beskæftigelsesmønster. I Michigan-området lykkedes det dog for en del finsk-amerikanske minearbejdere at få sig en farm – og så blev de derovre.

I henved 1.000 tilfælde har man fået tilbagevandrerne til at beskrive baggrunden for deres brud med værtslandet. Godt 20% skrev det lidt ubestemte ord »hjemlængsel«, 14,5% arbejdsløshed, 10,8% sygdom, 7,5% familien hjemme, 6,6% forældrenes ønske, 6% gårdovertagelse o.s.v.

Det officielle Finland gjorde modsat lande som Italien og Spanien intet for at opmuntre til hjemvandring. Først i 1920'erne knyttedes der forbindelse mellem moderlandet og de bortvandrede landsmænd. Omvendt ydede 1930'ernes U.S.A. pekuniær støtte til hjemreisen – forudsat man ikke kom igen.

Der ligger et stort og brydsomt indsamlingsarbejde til grund for den dokumentation, Virtanen kan fremlægge for sine resultater. Ved at konfrontere det officielle materiale i pasjournaler o.lign. med personoplysninger i kirkelige registreringer i Finland som i U.S.A. er han ikke alene i stand til at bringe sikre tal for ud- og tilbagevandringen, men også til at korrigere de officielle tal for bevægelsesmønstret. Selv om materialets overleveringstilstand givet har haft stor betydning for udvælgelsen af egnede undersøgelseslokaliteter, er han i stand til at vise, at de pågældende seks områder i det sydvestlige Finland opfylder de krav, man med rimelighed kan stille til en stikprøveundersøgelse. Dertil slutter sig 12 andre lokaliteter, som tidligere forskning har kortlagt. I Virtanens eget undersøgelsesområde havde 4.871 personer fået bevilget udvandringspas, men kun 4.326 gjorde rent faktisk brug heraf. Det kunne være interessant at se, om noget sådant gør sig gældende i en dansk sammenhæng. En jävnføring af politiets udvandringsprotokoller og de tilsvarende skibsli-ster kunne her give et fingerpeg. Hvis selv en mindre procentdel af de bogførte udvandrere rent faktisk ikke kom afsted, ville det påvirke skønnet over antallet af ikke-registrerede udvandrere. Den alm. antagelse blandt danske historikere er, at vi må regne med en underregistrering på mindst 6% (Kr. Hvidt: *Flugten til Amerika*. 1971, s. 284). Ved hjælp af sit udvandreregister er Keijo Virtanen i stand til at vise, at 713 af de ovennævnte 4.326 udvandrere eller henved 15% vendte tilbage til Finland for at blive dér. Det giver en helt anden sikkerhed end de skøn, der fra dansk side kan gøres på basis af den amerikanske statistik. For årene 1908-14 vil Kr. Hvidt (s. 327 f.) anslå, at den danske tilbagevandring udgør 8,6%. Skal vi fra dansk side nå ud over skønnes uendelige række, må vi i gang med empirisk funderede punktstudier, arbejdskrævende som de nu engang er. Keijo Virtanens gode og solide undersøgelse er et værdifuldt eksempel på, hvordan det kan gøres på helt traditionel måde.

Erik Helmer Pedersen

A. S. KAN: Istorik G. V. Forsten i nauka ego vremeni /Historikeren G. V. Forsten og hans videnskabelige samtid/. Moskva, Nauka, 1979, 151 s.

Studiet af de skandinaviske landes sprog, litteratur, historie og moderne samfundsforhold har vundet indpas på en lang række universiteter og videnskabelige institutioner ud over

hele Sovjetunionen. Stærkest fremtræder den historiske disciplin i Leningrad under professor I. P. Šaskol'skij og i Moskva, hvor professor A. S. Kan står som skandinavistikens fremmeste repræsentant – kendt bl.a. for sin afhandling om de skandinaviske landes udenrigspolitik under den anden verdenskrig (*Vnešnjaja politika skandinavskich stran v gody vtoroj mirovoj vojny*, 1967) og oversigtsværket om de skandinaviske landes historie (*Istorija skandinavskich stran*, 1971). Professor Kan har med denne bog sat et mindesmærke over en af de første russiske skandinavister – Georgij Vasil'evič Forsten, eller som han egentlig hed: Georg-August Forsten. Forsten var født i Helsingfors i 1857 i en finsk-svensk familie, der allerede 1860 flyttede til St. Petersburg.

Gennem elleve afsnit tegner professor Kan et alsidigt billede af Forstens personlige liv, hans forskning og hans indsats som professor ved universitetet i St. Petersburg og som lærer, siden rektor for et pibegymnasium.

Forstens vigtigste bidrag til forskningen blev hans arbejde om Østersøproblemet. 1893-1894 udkom hans disputats »Baltijskij vopros v XVII stoletijach« (Østersøspørgsmålet i det 16. og 17. århundrede), som er det første grundlæggende værk på russisk om international politik i denne periode. Værket dækker tidsrummet fra freden i Speyer i 1544 til den westfalske fred i 1648. Den tilgrundlæggende konception er, at opdagelsen af Amerika førte til Østersøens aftagende betydning, hvilket igen havde konsekvenser for de hanseatiske byers magtposition i området. I deres sted forsøgte staterne omkring Østersøen – Danmark-Norge, Sverige, Polen og Rusland – at overtage de hanseatiske byers rolle. Kampen om magten over handelen udviklede sig med tiden til en kamp om besiddelsen af Østersøens kyststrækninger. Det er professor Kans fortjeneste at have fundet Forstens forbilleder og inspiratorer, som viste sig at være først og fremmest den yngre Droysen i Halle.

Dermed er vi nået til den side af Forstens virke, der udmærker ham som forsker af international politik. Allerede kort efter sin magisterafhandling i 1885 fik Forsten et stipendium til at foretage en 2-årig forskningsrejse til Vesteuropa, og siden blev det til mange udenlandsophold. Han fulgte forelæsninger og seminarer ved forskellige tyske universiteter, men flittigst var han i de store arkiver: München, Berlin, Dresden, Lübeck, Danzig, Bruxelles, Paris, Rom, Firenze, Stockholm og København. Han afskrev eller excerperede et bredt udsnit af relevante arkivalier, som han 1889-1893 udgav i to bind under titlen: »Akty i pis'ma k istorii baltijskogo voprosa« (Akter og breve til Østersøspørgsmålet). Som orienteringsmateriale i et stort problemkompleks har denne kildeudgave stadig værdi.

Men Forstens forskerperiode varede stort set kun til 1894. Fra dette tidspunkt lagde hans pædagogiske virksomhed stadig større beslag på hans tid, og det var også her – følte han selv – at han egentlige force lå. Samtidig forskubbede hans videnskabelige interesser sig fra Østersøproblemer henimod renaissance og reformation, som blev hans foretrukne forelæsningssemner. I 1900 udnævntes han til ordinær professor i almen historie ved universitetet, men blev syg allerede 1908 og døde to år senere.

Professor Kan tegner et billede af Forsten som en meget lærd og engageret pædagog, specialist i internationale relationer, en kender af tysk og skandinavisk historie i slutningen af middelalderen og begyndelsen af nyere tid, men fremstillingen er uden panegyrik. Professor Kan viser Forstens stærke sider og påpeger samtidig hans svagheder både som forsker og som udgiver af historiske kilder. Vi får også et indblik i forholdene ved det historisk-filologiske fakultet og Forstens relationer til hans kolleger i et tidsrum, hvor store politiske omvæltninger syntes undervejs. Forstens eget privatarkiv er gået tabt, men professor Kan har gjort et stort heuristisk arbejde for at belyse Forstens virke og personlighed gennem samtidigt materiale. Det har skabt en mangesidig og velafbalanceret fremstilling.

Det kan kun beklages, at professor Kan ikke i større udstrækning har haft lejlighed til at

undersøge Forstens kontakter til udlandet. Med de mange besøg i udenlandske arkiver og med det billede af personligheden Forsten, som bogen giver, måtte man på forhånd forvente, at Forsten både havde skrevet og modtaget en stor korrespondance, som kunne have vist betydningen af et begyndende tværnationalt videnskabeligt miljø. Når den russiske og sovjetiske skandinavistiks historie skal skrives, bør dette aspekt ydes fuld retfærdighed.

Knud Rasmussen

MATS ROLÉN: Skogsbygd i omvandling. Studier kring befolkningsutveckling, omflyttning och social rörlighet i Revsunds tingslag 1820–1977. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala, 1979. 301 s. Sv. kr. 95.

Gennem denne doktorafhandling fra 1979 har Mats Rolén villet undersøge, hvorledes et norrländsk skovbygds-område i det sydøstlige Jämtland, Revsunds tingslag, udviklede sig over en periode på ikke mindre end 157 år, nærmere bestemt perioden 1820–1977. Det er her forf.s hypotese, at de sociale og økonomiske forhold i området så sent som i 1960'-og 1970'erne klart afspejlede de dybtgående ændringer, savværksindustrialiseringen i 2. halvdel af det 19. århundrede afstedkom.

Forud herfor levede den lokale befolkning af de indtægter, den kunne få fra jordbruget og fra skovbruget. Efter 1850 trængte store savværker ind i området og forpagtede rettighederne til træhugst. Samtidig fik bønderne arbejde ved savværkerne, og den oprindelige naturaløkonomi afløstes af en moderne pengeøkonomi. Denne udvikling nåede sit højdepunkt i Revsund 1860–74. I næste delperiode 1875–1919 gik savværkerne over til at opkøbe de lokale land- og skovbrugsejendomme, og bønderne blev nu forpagtere i stedet for ejere. Disse massive skovopkøb blev dog forbudt i 1906, efter at man i årevis havde debatteret de uheldige virkninger af savværksinteressernes fremfærd, specielt i Norrland.

Udbygningen af jernbanenettet 1876–86 havde i forening med overgangen til dampkraft på savværkerne tilvejebragt de nødvendige forudsætninger for en industriel udvikling. De øgede beskæftigelsesmuligheder inden for skovindustrien som ved jernbanebyggeriet fik befolkningstallet i de 5 sogne, Revsund tingslag omfatter, til at stige fra 3.102 i 1850 til 9.136 tres år senere. Da det naturligt nok var unge mænd, som udgjorde hovedparten af tilflytterne, steg fødselstallet i takt med væksten i tilvandringen. Det fik langsigtede virkninger for befolkningsstrukturen og dermed for beskæftigelsesforholdene, især da svensk savværksindustri løb ud i afsætningsvanskeligheder i mellemkrigsårene. Derved blev udvandringen til Nordamerika også i 1920'erne et vigtigt alternativ til de noget usikre forhold i det lokale område. Fra 1857 var her skabt en tradition for Amerikaudvandring, men modsat den svenske emigration som helhed når tallene for Jämtland – og for Norrland som helhed – først deres højdepunkt efter 1900. Mats Roléns undersøgelse viser tydeligt, at det især var jord- og skovbrugsarbejdere, som tog billetten til Amerika. Derved korrigerer han på et vigtigt punkt den opfattelse, som såvel Norrlandskomiteén (betænkning 1904) og Emigrantutredningen (betænkning 1908–13) fremførte: at det især var de svenske jordbrugergrupper, som puffet frem af agrare push-effekter kapitulerede over for Amerikas forenede tiltrækningskræfter.

Rolén tager også forbehold over for et andet *dictum* i Sveriges moderne historie: at et områdes vandringsmønster er forbavsende konstant i forhold til såvel nære som fjerne positioner (f.eks. kulturgeografen Torsten Hägerstrands Asby-undersøgelse i Svensk Geografisk Årsbok, 1947). Til 1875 udviser flytningsmønstret i Revsund helt konventionelle træk, hvor vandring over kortere afstande dominerer. Derefter udvides det mulige flytningsområde ret dramatisk til at omfatte hele Sverige plus oversøiske destinationer. Da